تاقیکردنەوەم لە چیرۆکنووسیندا

محەمەد مەلوود مەم

* لە حەفتایەکان کە لە هەولێر بووم پێش ئەوەی لەگەڵ هاوڕێم (شێرزاد حەسەن) بەرەو سلێمانی بڕۆین، من یەکێک بووم لەوانەی زۆر لە خوالێخۆشبوو (محەمەد مەلوود مەم) نزیک بووم، ئەم برادەرایەتییەش زیاتر هونەرەکەی بۆ ئەو دەگەڕایەوە، چونکە خۆی هەستی نەدەکرد تەمەنی لە ئێمە گەورەترە. (مەم) وەک گەنجێکی خوێندەوار و داهێنەر دەهاتە بەرچاو، نووسەرە لاوەکانی زۆر خۆشدەویست و هانی دەدان. کە لەگەڵیدا دەکەوتیتە گفتوگۆ کردن هەستمان بە جیاوازی تەمەن نەدەکرد.

* لە دیداری دووەمی چیرۆکی کوردیدا (١٩٨٢ – هەولێر) (مەم) ئەزموونی چیرۆکنووسیی خۆی خوێندەوە، پاشان لە ژمارە (١)ی گۆڤاری کاروان–دا بڵاوکرایەوە، کە بینیم دیاربوو لە بێ سەروبەری بڵاوکردنەوەی بابەتەکەی زۆر پەست و نابەدڵ بوو، هەرچەندە بڕیاری دووبارە بڵاوکردنەوەیان پێدابوو و جارێکی دیکەش بۆیان بڵاوکردەوە، بەڵام ئەو هەر تووڕە بوو، چونکە پێی وابوو دیسان هەڵەی زۆری تێکەوتووە، بۆیە (مەم) دانەیەکی لەو ئەزموونی چیرۆکنووسییەی خۆی دامێ و گوتیشی پشت بە نووسینە بڵاوکراوەکە نابەسترێ، پێی باش بوو دانەیەکی دەستوخەتی خۆی لەلام بێ و ڕاستەوخۆ ئەو نوسخە دەستوخەتەی ئەو بخوێنمەوە.

* ئەمڕۆکە دوای تێپەڕبوونی چارەکە سەدەیەک بەسەر نووسینی ئەو بابەتەی (مەم)ی نەمر وەک وەفادارییەک بۆ گیانی پاکی ئەو داهێنەرە کوردە، بە کەمێک دەسکاری ڕێنووسەکەی حەز دەکەم دەقی تەواوی ئەو نووسینە وەک خۆی و بەبێ هەڵە لە (ڕامان)دا بڵاو بکەمەوە، تا زیاتر سوود بە خوێنەران و باسکاران بگەیەنێ و نەوەی ئەمڕۆشمان لەسەر تاقیمانە و ئەزموونی ئەو نووسەرە گەورەیە بوەستن.

* ڕەخنەگر و لێتوێژەرەوەی کورد دەتوانێ زۆر سوود لەو نووسینە وەربگرێ و زیاتر لە جیهانی چیرۆک و

نۆڤلێت و ڕۆمانەکانی (مەم) نزیک ببێتەوە و شارەزای سەرچاوە و چاووگەکانی ڕووناکبیریی ئەم نووسەرە بن، بۆیە پێش نووسین لەبارەی بەرهەمەکانی (مەم) ناکرێ ئەو نووسینە نەخوێنرێتەوە.

(سەرنووسەر)

بەرێزان:

ڕەنگە هەندێک لە ئێوەی بەرێز، وایان دانابێ کە، تاقیکردنەوەکانی نووسەرێک.. شتێکی تایبەتین! واتا دەچنە چوارچێوەی «زاتیەتێکی صرف!!». ئەگەر بە تەمای ئەوەبن، چۆن لەبەر دەکەم، چۆن دەخۆم، چۆن دەخەوم، ئەوا حیساب بکەن ڕەنجی ئەمڕۆمان بە خەسارچوو؟!

پیرێژنەکەی دایکم دەیگوت: ئەگەر جۆی زەردکراو «واتا نیوە کولاو» بدەی بە مریشکێکی هێلکەکەر، هێلکەی زۆرتر دەکا!! تاقیکردنەوەکانی زانستیش دەرمانی وایان دۆزیوەتەوە هێلکەی مریشکی پێ ڕەنگاوڕەنگ دەبێ. ڕەنگە ئەمانە ڕاست بن، بەڵام نووسەر، ئەم جۆرە تاقیکردنەوانەی لێ نایەن!. مەرج نییە هەورە تریشقە، یان لێزمەی باران، یان زەردەپەڕ، یان مانگی چواردە، دەرگای ئیبداع بۆ نووسەر بخەنە سەر پشت، یان دیمەنی جوان، کچی جوان.. گوڵی جوان، شاعیر وەشیعر بهێنن.

بە ڕای من تاقیکردنەوەکانی نووسەرێک هەرچەندە زاتی–یش بن، دەبێ بەشێک بن لە تاقیکردنەوەکانی کۆمەڵەکەی. لەبەر ئەوە تاقیکردنەوەکانی من پتر گشتین و پێوەندییان بە باری گشتی گەلەکەمەوە هەیە.. ئیتر لەو مەودایەدا دەچمە ناو باس.

* * *

کە منداڵ بووم لەگەڵ زارۆکانی گەڕەک، دەچووینە سەر جۆگەلە ئاوەکە، لە دارە هەنجیرەکە، کاڕکە هەنجیرێکمان دەچنی، تەوەرێکی دارمان بە ناوەندیدا ڕایەڵ دەکرد، بە زلکەدار، بە دەورەی هەنجیرەکە پەڕمان دەچاند، ئینجا بەسەر جۆگەلەکەدا هەڵمان دەخست، کە پەڕەکان دەگەیشتنە ئاوی جۆگەلەکە، هەنجیرەکەیان دەسووڕاند، لەگەڵ سووڕی هەنجیرەکە ئێمەش بە دەوری خۆمان سووڕمان دەخوارد و دەلەیزین.. بە خۆشییەکەوە بانگمان دەکرد:

– هۆ.. ئاشەکە سووڕا.. ئاشەکە کەوتە گەڕ!

بەم ڕەنگە بە خەیاڵی بچووکانەی خۆمان، ئاشمان دروست دەکرد، هەتا ئاوەکەشمان پتر دەکرد، ئاشەکە بە گوڕتر دەسووڕا، کە ئاوەکەشمان چک دەکرد، ئاش دەوەستا!، وردە وردەش ئەوەمان بۆ ڕوون بووەوە کە ئەگەر ئاوەکە لە بەرزاییەوە بەرەو خوار ببێتەوە بە گوڕتر دەبێ و تەوژمی بەهێزتر.. ئاشەکەش توندتر بەگەڕ دەخا.

کە شارۆچکەشمان دروست دەکردن، بە تاقیکردنەوە دەگەیشتینە ئەو ئەنجامەی، کە هەتا بناغەی خانووەکانی شارۆچکەکەمان پانتر و بەتینتر بن، دەتوانین کۆشکی بەرزتر و نهۆمی زۆرتر بەسەریەکەوە هەڵ بنێین. هاوینان لە گۆڕەپانەکەی پشت ماڵان، لە ناو خۆڵەکە، بە بەری پێ شەقامان دەکێشان، هەندێکمان شەقامی ڕاست، هەندێک کەوانەیی، هەندێک بازنەیی و چوارگۆشە!، بەڵام ئەو منداڵە دەبووە سەردەستە و ئازایی دەبردەوە کە جادەی پێچاوپێچی پڕ کۆسپ و قۆرت و هەڵدێر و ئاڵۆزی دەکێشان و بە ڕاکردن، بێ هەڵە و بێ وەستان و سەنگرانەوە، بەسەری دادەچووەوە.

ئەمانە یادگاری سەردەمی منداڵین، ڕەنگە ئێرە جێگای گێڕانەوەیان نەبێ، بەڵام چونکی پێوەندییان بە تاقیکردنەوەکانمەوە هەن، وەک نموونە هێنامنەوە.

* * *

گوندەکەم چۆن هەموو جوانی سروشتی تێدا کۆبووەوە، ساردی و بەفری زستانیش، لەو جوانییە سروشتییەی پتر دەکرد و باری ژیانی خەڵکە هەژارەکەی گرانتر.. هەروەها هەموو (تناقضات) و نالەباری ژیانیشی بە کۆڵەوە بوو!! لە گوندەکەم، جوولەکە، دیان «مەسیحی»، کرمانج، بەگزادە، ئاغا.. لە سەری ئەم بەشانەش، دەستەی پیاوانی حکوومەت و بنەماڵەی میرەکان وەکو دێر دوولینگیان داکوتابوو.. جوولەکە، لە پاش دیانەکان ئەمانەش.. لە دوای کرمانجەکان. کرمانجیش لە ڕکێف بەگزادەکان دەگەیشتنە سەرەوە. دەوڵەمەندی جوولەکە و دیان لە کرمانجی هەژار بە ڕێ و جێتر وەردەگیران، کرمانجی دەوڵەمەندیش لە بەگزادەکان بەڕوەتتر بوون!.

مەلا ڕیش سپییەکەش هەر پێنج فەرزە بەسەر قووچکەی مزگەوت دەکەوت و بانگی یەکسانی ڕادەهێشت!. ئەوەی لەم چۆنیەتییە سەرنجی ڕادەکێشام ئەوەبوو، کە هەموو ئەم بەشە بەشخوراوانەش، لەگەڵ یەکدا ناتەبا و دووڵ بوون!. تاقە شتێک کە کۆی دەکردنەوە، بە زار خواپەرستی و بە کردار ڕازی کردنی میر و میری بوو!.

بەم ڕەنگە دەوری منداڵیم لەگەڵ شەڕەگەڕەک ڕابوارد، گوێچکەم پڕ باسی دزی و پیاوکوژی و زەوتکردن و جەور و ستەم بوو. گەلێک جار دەمدیت پۆلیس بە لیس خەڵکی گوندیان کۆ دەکردنەوە و وەک ڕانە مەڕ بۆ بێگار لێیان دەخوڕین! زۆر جار لەگەڵ خۆمدا دەمپرسی:

– چۆن ئەم هەموو خەڵکە ڕەشورووتە بە کرێ و بەبێ سەرپێچی ئەوها مل دەدەن؟!

وەڵامی ئەم پرسیارەم ئەوکاتە وەچنگ کەوت، کە بووم بە شوانی ڕەوەیەک عەلیشیش!. بەیانیان شوورکە دارێکم وەدەست دەگرت کە ڕام دەوەشاند گڤەی دەهات، قەڵەموونەکانم دەدانە پێش خۆم، تەنانەت قەلەموونێک لە ڕەوە دەرنەدەچوو!، وەڵامەکەش وەکو لێکدانەوە و پرسیارێکی تر بوو کە لە خۆم دەکردەوە:

– بزانە خەڵکی گوند و ئەم عەلیشیشانە چەند وەیەک دەچن؟!

بە خەیاڵی منداڵانەی خۆم، عالەمی گوندەکەم دەکرد بە دوو بەشەوە.. بەشێکی پۆلیس و بەشەکەی تری عەلیشیش!

* * *

لە پۆلەکانی سەرەتایی قەشەی بەڕێز (جبرائیل شێر) مامۆستای زمانی کوردیمان بوو، ئەم ئینسانە مەزنە خوێنی خۆشەویستی ئەدەب و زمان و وڵات و کەلەپووری نەتەوەکەمی لە دەمارەکانمدا جوولاندەوە، ئەو حاجی قادری کۆیی پێ ناساندم، جوانی شیعری نالی، وەفایی.. و ئاوات و ئازاری مەم و زینی ڕژاندە گیانم. ئەگەرچی مامۆستای یەکەمم دایکم بوو.. بە چیرۆکی

کوردی فۆلکلۆری ، ئەفسانە و پەندی پێشینان فرچکی دابووم، بە باس و خواسی سەفەربەر و گرانییە گەورەکە و ڕشانەوە و ڕۆژە تاڵ و نالەبارەکانی کۆمەڵەکەمان کولانکەی ژیانی بۆ کردمەوە، بە قارەمانیەتی پیاوانی دم دم، شێخ فەرخ، خەج و سیامەند، برایمۆک و لەیل و مەجرووم، تێر شیری کردبووم، بەڵام ئەم قەشە مەزنە ئەو شیرەی پێ کردم بە خوێن و هێسک و گۆشت، شانەکانی لەشمی پێ گورج و گۆڵتر کردم. تاکو قۆناغی سەرەتاییم تەواوکرد.. شیعرەکانی حاجیم دەور دەکردنەوە، چیرۆک و ئەفسانە و سەربوردەکانی دایکم لەلا ڕوونتر دەبوونەوە. بۆ قۆناغی خوێندنی ناوەندی کەوتمە باوەشی شارە پیرە بەڕێزەکەی هەولێر، لەم شارەدا، پتر لە ژیان ئاشنابووم، کەوتمە ناو ڕێکخراوەیی نیشتمانی، بەو هۆیەوە لایەنی دیکەی ژیانم بۆ ڕوون بوونەوە.. فێری زمانی عارەبی بووم، لە تەک دیوانە کۆنەکانی حاجی و تایەر بەگ و شێخ ڕەزا و دیاری و یادگاری لاوان.. کتێبەکانی مەنفەلۆوتی و زەییات و ئەحمەد شەوقی و سەلامە مووسا و زەنوون ئەیووب و عەبەسبوسم کردنە هۆگر و دۆست. بەهۆی ئەمانەشەوە دەرگای ئەدەبیاتی عەرەب و ڕۆژهەلات و ڕۆژئاوام بۆ کرایەوە، ئەفسانەکانی هیند و گریکم خوێندنەوە، ئاشناییم لەگەڵ بەلزاک–دا پەیدا کرد، چۆنیەتی مردنی لۆرد بایرۆن.. دڵتەنگی دەکردم، چیرۆکەکانی مۆپاسان کۆمەڵێکی لە کۆمەڵەکەی خۆم فراوانتریان پێ ناساندم، جوانیم لەگەڵ لامارتین و شاتوبریان هەڵدەچۆڕاند، ڕک و فرمێسکم بۆ جان فالجان و مام تۆما هەڵدەڕشتن.. ئازاری دەروونم تێکەڵ بە ئازارەکانی تۆلستۆی و ژانەکانی فیرتەر دەبوون.

لەو ڕۆژانەدا، شەڕی دووەمی جیهانی هەموو دنیای گرتبووەوە، لەگەڵ مەلا کوێرە بیر ڕووناکەکە دەمگوتەوە:

ئەم ڕۆژە چ ڕۆژێکە کە دنیا شڵەژاوە
هەر کەس بە جەخارێ جگەری قیمە کراوە

منیش کە بەو فەریکییەوە بەرەنگاری ڕێگای سەختی ژیان ببووم، ژیانی منیش شڵەژا.. برسییەتی پتر پێی پێوەنام، ناچار خوێندن و قوتابخانەم لەگەڵ ئاهێکی سارد بۆ دەرەوەی سنووری ژیانم تێ هەڵدا.. خۆم هاویشتە ناو گێژەلووکە و گەرداوی ڕۆژگار، پێویست بوو نان بۆ خۆم و پاشماوەکانی باوکی کۆچ کردووم پەیدا بکەم، لەو ماوە درێژەی لە سنوور فەرمانبەر بووم، کەوتمە ناو لەعنەتی سنوور، بە تەواوی خزامە ناو کانگای دەردی کۆمەڵ، ناو جەرگەی ڕووداوی تاڵ و سوێر.. ملم بە کەند و کۆسپی چیای سەختی ژیانەوە نا، لەو ماوەیەدا گەلێک ڕاستی ئەم ژیانەم بۆ دەرکەوتن. هەوڵم دەدا ئەو

ڕاستییانەی من پێیان گەیشتم و هەستم پێ دەکردن لە پێش چاوی ڕەشوڕووتی خەڵک قیتیان بکەمەوە، هەستی ئەوانیش بجووڵێنمەوە، ئەوەڵ جار ڕێگای شیعرم گرتەبەر، لام وابوو دەتوانم بەم ڕێگایەوە بگەم بە هەوارگەی دڵی ئەوان!، بەڵام پاش ماوەیەکی کورت ئەم ڕێگایەم لێ ون بوو!

ئەو سەردەمە کتێب لە نان هەرزانتر بوو، پتر کتێبم دەخوێندنەوە، جگە لە ئەدەبیاتی کۆمەڵە سیاسییەکانی ئەو سەردەمە، چیرۆکنووسە گەورەکانم ناسین، چێخەفم ناسی، خۆزیام دەخواست بتوانم وەک ئەم نووسەرە نەمرە، بچمە ناو دەروونی ئینسان و ببم بە بەشێک لە خەمی کۆمەڵەکەم. چێخەف ڕێگای چیرۆکنووسینی نیشاندام، پاڵی پێوەنام قووڵتر بە دەریای ئەدەبی چیرۆکدا نقووم بم، ئاشنایی لەگەڵ تۆلستۆی و دۆستۆیڤسکی و گۆرکێ پەیدا کردم، لەو سەردەمەی ئەمانەم ناسین یەکەم چیرۆکم بە ناوی «برسیەتی بەهێزترە» لە سەرەتای پەنجاکان، نووسیوە. ئەم چیرۆکە لە بەرگی دووەمی چیرۆکەکانمە کە ساڵێک پترە دەسگای ڕۆشنبیری کوردی بە نیەتی چاپکردنی وەری گرتووە. بەهۆی (گەلاوێژ) بەشێک لە ئەدەبیاتی بێگانەم بە کوردی خوێندنەوە، نووسینەکانی (ئیبراهیم ئەحمەد و عەلائەدین سەجادی)، شیعرەکانی (بێکەس و گۆران و ئەسیری)، چێژی ئەدەبییان لا خۆشتر کردم، چارەنووسیان بەستم بە چارەنووسی ئەدەب بە تایبەتی چیرۆک.. تا گەیاندیانە قەسرە تەلیسماوییەکەی (کافکا)، ماوەیەک لە ناو قەسرەکەدا گەڕام، سەرم لە ناو عالەمەکەی بیکیت و ئادامۆف دەسووڕا.. خۆم لە ناو (غەریب)ی کامو دەدۆزییەوە، تێکەڵاوی (سوء تفاهم)ەکەی بووم. لە قوژنەیەکی دادگاکەی (کافکا) شێخ مەلا عەبدولقەدوسی خوالێخۆشبووم دیتەوە، لەوێش ڕەشوڕووتێکی زۆر وەک دیوار دەوریان دابوو! کە ئەو باسی عەزابی دۆزەخی دەکرد، وەسفی لاشەی وەک کەباب لە شیش دراو و ئافرەتی بە مەمک لە زارکی کوورەی ئاگر هەڵواسراو و باسی زەبانیەکانی جەهەنەمی دەکرد کە چاویان وەکو کوورەی زەردەواڵە و لێویان وەک تەختە بەڕ و ددانیان وەک پێمەڕەن! ئەوان دەستیان بە ناڵە و هاوار دەکرد.. شێوەنیان دادەمەزراند، لوورەیان لێ هەڵدەستا، دیوارەکەیان دەهەژاندەوە! کە جەنگاوەرەکەی (بیکیت)م ناسی، وێنەی ئەژدیها هەشتا سەرەکەی ئەفسانەکانی ڕۆژهەڵات و مەرجانی جادووی ئەفسانەکانی کوردیم دەهاتنەوە بەرچاو!. بە کارتێکردنی ئەمانەوە چیرۆکی قووچکە و سەرەتایی و دوایی، پاشدانیش (عاجباتی هەشتەم)م نووسی.

کە ئەم وێنانەم هێنانەوە و بەراوردکردن، هەر لەبەر وێکچوونیان بوو و بەس! دەنا بە بێ یەک و دوو پێ لەوە دەنێم کە نەمتوانیوە ئەم سێ کەڵە نووسەرە هەزم بکەم، یان ئەو کەم خۆراکەی لەوانم خواردووە تێری نەکردووم!، جگە لەمەش، بڕواییم بە گەڕانەوە نییە بۆ عالەمی تەلیسم و دێو و درنج. من کە پیاوێکی ئاساییم و دەمەوێ شتێک بەم خەڵکە بڵێم، ئەگەر بمەوێ خەڵکەکە تێم بگەن، دەبێ بە زمانی ئەوانەوە بدوێم و سنووری فیکری ئەوان بە یەکجاری نەسڕمەوە، کە بۆ خەڵکی ئەم وڵاتە دەنووسم، دەبێ پێشەکی باری سایکۆلۆژی و کۆمەڵایەتی ئەو خەڵکە بزانم، کە دەمەوێ بەهۆی چیرۆکەوە، مامڵەتیان لەگەڵدا بکەم، دەبێ بیر لەوە بکەمەوە چۆن گرێ کوێرەی هەزارانساڵیان دەکەمەوە و دڕندە سندم کراوەکەی هەزاران ساڵەی دەروونیان کەی بەڕەڵڵا دەکەم.

هەرگیز ناتوانم وەکو نووسەرێکی ڕۆژئاوا کە بۆ خەڵکی ڕۆژئاوا دەنووسێ، وەک ئەو نووسەرە بۆ خەڵکی ڕۆژهەڵات بنووسم. چۆن دەتوانم بە خەڵک بڵێم ئەوەی باوکی خۆی بکوژێ قارەمانە؟! هەتا لەلایەن شێوەشەوە، بە لای من، ئەمە ڕاستە، هەتا لە شێوەش، شێوەکە ئەداتێکە گەیاندن خۆشتر دەکات. مومکین نییە هەتا فڕۆکەخانە لە گوندی (زەڵم) دروست نەکرێ بە فڕۆکە لەو گوندە دابەزم، لەگەڵ بڕوایی پتەویشم بەوەی کە دەبێ ڕۆژێک بێت بتوانم بە فڕۆکە بچمە ئەو گوندە. ماوەیەکی کەم لە ڕۆژئاوادا ژیاوم، لە کۆڵانەکان، لە ناو پاس، شەمەندەفەر، لە گازینۆکان، چێشتخانەکان، لە پارکەکان، کوڕ و کچ هیچ پەردەیەکیان لە ناویندا نییە، سێکس لەوێ مەفهومێکی تایبەتی و مەقبوولی هەیە، ئەوانەی لەو جێگایانە، لە عالەمی سێکسدا دەیانبینی، ڕۆژانی یەکشەممە، بەیەکەوە، لە ڕیزەکانی کەنیسە دەیاندۆزییەوە!.

هەرگیز پێم وانەبووە وەپێش عەسری خۆم کەوتووم، یان زووتر لە وادە و بە کاملیش خولقاوم، دەنا هانام دەبردە بەر ئەو جیهازەی دەڵێن گیانلەبەر دەخەوێنێ، یان دەیبەستێ، واتا (تەجمیدی) دەکا! و دەیخاتە دەوری (سُبات).. تا لەو عەسرەی کە بە عەسری خۆمی دەزانم بێمەوە مەیدان.

لە تاقیکردنەوەکانم، ئیمان بە خاک و بە ئینسان دروشمی یەکجاریم بوون، بڕواییم وا بووە کە پێم لەم زەوییە چەقیون، ڕەگم لەم خاکە قووڵ قووڵ داکوتاون، گیانم وابەستەی ئەو ئاخەیە کە لەسەری دەژیم، بە ئاو و

هەوای نەشونوما دەکەم.. خۆشەویستیم بۆ ئینسان بە گشتی و بۆ ئینسانی وڵاتەکەم بە تایبەت، بێ دواییە. هەرگیز شەوازی کۆمەڵەکەم بە نموونە نەناسیون، هەرگیز بڕواییم بە قارەمانی خوداسیفەت نەبووە، لام وایە هەموو کەسەکانی چیرۆک مادام ڕۆڵی خۆیان بە چاکی دەگێڕن.. هەریەکەیان قارەمانێکە و بە هەموویانەوە ژیان دەخەنە بەر چیرۆکەکە. ئەم ئیمانەشم کردووەتە بنکەی مامڵەتم لەگەڵ کۆمەڵدا. هەرگیز پەنام نەبردووەتە بەر دەست و لاق، بۆ شیکردنەوەی گیروگرفت. هەرگیز لە سەرەوە سەیری خەڵکم نەکردووە و ئەو حەقیقەتەم لا ڕوون بووە کە ڕۆژ زۆر لە سەرەوەترە. هۆگری پیاهەڵدان و ئافەرینی ساختە و دەست لە پشتدان نەبووم، ئەمانەم بە هەڵدێرێک ژماردوون، کە نووسەر بەهۆیەوە لە خشتە دەچێ و هەڵدەخلیسکێ و دەدۆڕێ، یا وەک پەینی کیمیاوی کە بەرەکەیان وەک ئەو شووتیانە دەبێ کە ئیمرۆ لە بازاڕی هەولێر، لە ڕۆخ جادەکان کۆمەڵ کراون.. شووتی زل و بە شان و شەوکەت.. بێ تام و شام.

بە هۆی گیروگرفت و سەختی ژیانی ڕابردووم لە گیروگرفتی ئەوانی دیکە شارەزاییم پەیداکردووە و هوشیاری مەسەلە گشتییەکان بوویمەوە، بێزم لە خۆپەرست و دووڕوو و ئەوانە دەبێتەوە کە دیلی گیرفان و ورگیانن. بڕواییم وایە ئەدەب و سیاسەت وەک دوو قوتبی کارەبان، پێکەوە نەبێ ڕووناکی نادەن. لە پێویستیشدا ئاگر هەڵناکەن. یاخی بوو لە لای من ئەو کەسەیە ئامانجێک بۆ ژیان بەدی دەکا، بڕوایی بەوە هاتووە کە ژیان هەرگیز ناوەستێ و هەر بەرەو گۆڕانێکی باشتر دەڕوا و هەوڵ دەدا کە لەو گۆڕانەدا بەشداری بکا و قاوغی ژیانی ئاسایی ڕۆژانەی بدڕێ، تا دەگاتە بارێک عالەم لەبەر دەمیدا ئاشکراتر و شتە وردیلەکان لەبەر چاویدا مەزن و گەورەتر دەبن و بڕوایی بەوە قایمتر دەبێ کە ژیان جووڵانەوەیەکی بێ کەڵک نییە و هەموو ئامانجی ئینسان هەر تەنیا خواردن و زاوزێ و مردن نییە. ئەم بڕواییەش بەهێزتری دەکا و بەسەر ترس زاڵ و توانای ئەوەی پێ دەبەخشێ کە خۆشەویستترین شت تەرخان و لە پێناو ئەو ئامانجەی بەخت بکا.

* * *

نهێنییەک ئاشکرا ناکەم کە دەڵێم هەر بیروڕایەک، یان هەر ئەفکارێک کە لە چیرۆکەکانی مندا هاتوون، یان هەر جووڵە و کردەوەیەک کەسانی ئەو چیرۆکانە بە مرازی گەیشتنە هەڵوێستێکی تایبەت، یان بیروڕایەکی تایبەت دەیکەن، ئەوانە هەمووی بیروڕای خۆمن، هەڵوێستی خۆمن، پاش لێکدانەوە و قەناعەتێک یەکسەر، یان لە زاری، یان بە هۆی کردەوەی کەسەکان دەرم بڕیون. بە لای منەوە ئەم ڕێڕەوە، ڕێڕەوی ڕاستەقینە و ڕەوا و ڕەوانە، ئەگەر نووسەر ڕەچاوی نەکا کارەکەی دەبێتە جۆرە کرێ گرتەییەک، یان دەچێتە چوارچێوەی کاری کۆسەکان (موهەریجەکان)، ئەوانەی بازرگانی بە هونەر دەکەن، نووسەری سەرڕاست ناتوانێ لە ئەفکار و بیروباوەڕ و هەڵوێستی خۆی بەولاوە تەعبیر لە شتی تر بکا، ئەگەر نا دەبێتە میرزا و وەعزخوان و دەچێتە ڕیزی ئەو شاهیدە حازربەدەستانەی کاتی خۆی لەبەر دەرگای دادگاکان ڕادەوەستان و بەپێی پێویست و بەرژەوەندی تایبەت دەستیان لە سنگیان دەدا و ڕاستیان بە چەوت نیشان دەدا و خراپەیان دەشاردەوە، یان دەیانکردە چاکە.

بێگومان من ناڵێم هەموو ئەو بیروڕایانەی دەرم بڕیون، یان ئەو هەڵوێستەی لێی دەوەستم، هەر دەبێ ڕاست و بێ گرێ و کەموکورتی بن.. نا.. هەرگیز من وام نەگوتووە. زۆر ئاساییە ئەگەر نارێکی، یان لاوازی، یان.. یان.. بیر و هەڵوێست گۆڕیش لە پێچ و پەنا و سووچی ئەو نووسینانەم هەبن، ژیان حاڵەتێکی (جامد) نییە، دەشێ نووسەر لەگەڵ گۆڕانی ژیان و تەمەنی خۆی و تاقیکردنەوەی ڕۆژانەی، پتر بیر بکاتەوە، قووڵتر بیر بکاتەوە.. لە شیکردنەوە و کۆکردنەوە و لێکدان و لێکدەرکردندا پتر وریایی پەیدا بکا و ئەنجامی پوختتر وەدەست بهێنێ، بەڵام وەک ئەشکەوت دەنگدانەوە، لاساییکردنەوە، گوێ نەدانە پێویستی جەماوەر، یان بوون بە (وەعزخوان) و میرزا و شاهیدی حازربەدەست ئەمانە دوورن لە نووسەری سەرڕاست.

* * *

چیرۆکی کوردی وەک لایەک لە ئەدەبی کورد، بەشێکن لە ئەدەب و چیرۆکی عیراق، عیراق وڵاتی هەموومانە، بەڵام ئەوەی جێگای خەفەت و داخە، ئەوەیە کە نووسەرانی عیراقی (عەرەب) خۆیان لەم حەقیقەتە بواردووە! وەک ئەم حەقیقەتە هەر نەبێ، ئەوها هەڵسوکەوت لەگەڵ ئەدەب و بەتایبەتی چیرۆکی کوردی دەکەن!؟ ئێمە هەرگیز گومان لە دڵسۆزی ئەم برا نووسەرانە ناکەین، بەڵام ئەمە ڕەوایە ئەگەر لێیان بپرسین:

– بۆچی وا؟! ئایا چیرۆکی کوردی، چیرۆکی عیراقیش نین؟!

القصة العراقية.. دانەری: جعفر الخليلي

الادب القصصي في العراق منذ الحرب العالمية الثانية.. دانەری: د. عبدالاله أحمد

الرواية العراقية وقضية الريف.. دانەری: باقر جواد

الزجاجي.

ئەم کـتـێـبـانـەم نەدیون.. دەیان دیراسـە و ڕەخنە و لێکۆڵینەوەم لەسـەر چیرۆکی عـیراقی خوێندوونەتەوە، ئەوەی سەرم لێ سوڕماوە ئەوەیە کە چ یەکێک لەم کتێب و ڕەخنە و نووسینانە کە باسی چیرۆکی عیراقی دەکەن کەم و زۆر باسی چیرۆکی کوردیان نەکردووە!

جەعفەر ئەلخەلیلی هەرچەندە لە پێشەکی کتێبەکەیدا، کە باسی چیـرۆکی کـۆنی عـیـراقی دەکـا، دەڵێ: «ئەم شێوەیە تا ئێستاش لە گوندەکانی کورد هەر باوە».

ئەمـە وەک بەڵگەیەکی بوونی ئەم جـۆرە چیـرۆکـە لە عیراقدا دەهێنێتەوە! کەچی پاش ئەم چەند دێڕە تەنانەت بە یـەک تاقـە وشـەش، لە بەشـێکی گـرنگی چیـرۆکی عــیــراقی کــە چیـرۆکی کــوردییــە، نادوێ؟!. د. عەبدولئیلاهیش لە کتێبە نایابەکەیدا هەتا ئەگەر خۆی بەمـە ڕازی بکا کـە داوای بەخـشـین لە خـوێنەر بکا، چونکی ئاگـاداری چیـرۆکی کـوردی نییـە.. ئەم داوای بەخشینەی لە لای منەوە جێگای خۆی نییە، چونکی دکـتـۆر دەیتـوانی هەر لە هەڤـاڵە کـوردەکـانی خـۆی لە دکـتـۆرەکـانی زانکۆی بەغدا ئاگـادارییـەکی وا لە بابەت چیـــرۆکی کــــوردی پەیدا بکا، کــە ناو و ناوەرۆکی کتێبەکەی پێ یەکتری بگرنەوە، ئێمە هەموومان دەزانین کـە پتر لە دوو دکـتـۆر لەو دکـتـۆرە کـوردانە چیـرۆک دەنووسن، ئەوانی تریش زۆربەیان بڕوانامـەیان لەسـەر ئەدەبی کـوردی وەرگـرتووە. هیچ چارەم نییـە لێـرەدا هەر دەبێ بپرسم:

– ئایا بەم کردەوەی جەعفەر ئەلخەلیلی و د.عەبدولئیلا ئەحمەد و نووسەرەکانی دیکەش، ئایا چیرۆکی کوردی لە عیراقییەتەکەی دەشۆرێ؟! یان عیراقی بوونی ئەدەبی کوردی ڕەش دەبێتـەوە؟! و عـیراقییـەتی گەلی کورد لە عیراقدا دەپەڕێ و دەبێتە هەڵم؟!

هەمـوومان دەزانین زۆر دەقی چیرۆکی کـوردی هەر لەم وڵاتەی عـیـراقـەمـاندا، بە هۆی ڕۆژنامـە و گـۆڤـارە عیراقییەکان کراونەتە عەرەبی، نووسەرە کوردەکانیش تا ڕادەیەکی باش توانیویانە ئەدەبی کوردی بە گشتی بە برا عەرەبەکانمان بناسێنن، لام وایە ئەوەی بیەوێ ئاگاداری لەم بابەتەوە پەیدا بکا دەتوانێ بگەڕێتـەوە سـەر ئەو دەقانە و کەڵکیشیان لێ وەربگرێ. کاکە ئەمەش نا، خۆ ئەم زاتانە ئەگەر زمانی کوردی برا بچووکیشیان نازانن، لە زمـانەکـانی بێگانە شـارەزان، بە بەڵگەی ئەوەی لە هەمـوو زمانەکـانی گەلەکانی دنیا، لە هەر پێنج قـاڕە ئەدەب و چیرۆکیان کردووەتە عـارەبی.. ئەو بێگانانەش، تەواوێک چیـرۆک و دەقی ئەدەبی کـوردیان بۆ زمـانی خۆیان وەرگێڕاوە، خۆ دەیانتوانی لەو زمانە بێگانانەوە دەقە کوردییەکان وەربگێڕن، یان بە هۆی ئەو زمانانەوە لە ئەدەب و چیرۆکی کوردی ئاگاداری پەیدا بکەن.

من بە حەقی خۆمی دەزانم کە بەمانە بڵێم:

– کاکی برا.. خوا لێتان ڕازی بێ.. خۆ ئەگەر ئەمە وا نەبوایە من ئەوەم بۆ نەدەڕەخسـا کـە لێـرەدا بە گـوێتـا بچرپێنم:

– بە خوا هەر چی بکەی، لە عـیـراقـیـیـەتی ئێـمـە، لە خۆشـەویسـتی ئێـمـە بۆ ئەم وڵاتەمـان، کـەم ناکـەیتـەوە. مـەسـەلەکـەی تۆش وەک مـەسـەلەی مـام وەیسـە، هەمـوو خـەڵکی گـوندەکـەی دەیانناسی، بەڵام کـەس ڕکی لێ نەدەبووەوە. ڕەنگە بپرسن ئەم مام وەیسە کێیە؟!

مــام وەیس یەکـێکە لە کـەسـەکـانی چیـرۆکـێکی ئەفـسـانـەیی کـوردی، دایکی خـوالێـخـۆشـبـووم بۆی دەگێڕامەوە و دەیگوت:

– مام وەیس لەگەڵ برا بچووکی لە قوڕنەیەکی گوند لە خانوێکدا دەژیان، هەموو ڕۆژێکی خوا، لەگەڵ ڕۆژهەڵات مـام وەیس لە دەرگـای پشـتـەوەی خـانووەکـەیان دەچووە دەرێ، تا لە گـوند دوور دەکـەوتەوە دەڕۆیی، پاشـدان بە ڕێگا باریکەکە بەرەو گوند دەگەڕایەوە! یەکە یەکە بە ناو کۆڵانەکانی تێدەپەڕی، کە خەڵقی چاویان پێدەکەوت و لێیان دەپرسی: ها خێرە وا... مام وەیس؟!

مـام وەیس لە وەڵامدا بە خەڵقەکەی دەگوت: وەڵڵاهی غـەریبی برا گچکەکەم کردووە.. ئەوا دەچم سـەرێکی لێ دەدەم!.. بە کۆڵانەکانی گوند هەڵدەچوو، تاکو لە دەرگای پشتەوە خۆی دەخزاندەوە پیرە خانوو! خەڵکی گوندیش، بەشـێکیـان بەزەیی بە مـام وەیس دەهاتەوە، بەشـەکـەی تریشـیـان لە ناوەوە پێیی پێ دەکـەنین، بەڵام کـەسـێکیـان ڕقی لێ هەڵنەدەگرت.

* * *

دەگوترێ.. چیـرۆکنووس شاهیدی سـەردەمی خۆیەتی، بە لای منەوە ئەو وتەیە ناتەواوە، ڕەنگە بپـرسن.. چۆن دەبێ ناتەواو بێ؟. جـارێ با بزانین شـاهیـد کـێـیـە؟ و پێوەندی شاهیدێک بە قەزیییەیەکی دیاریکراو چییە؟! ئایا شـاهیـد بەشـێکە لە قـەزیـیـەکـە؟ یان ئایا شـاهیـد پێـوەنددارێکە، واتا بە (ذوي العلاقة) دەژمـێـردرێ؟.. بێگومان نا، تەنانەت لە لایەنی یاساییەکەشەوە، شاهید پێـوەندداری هیچ قـەزیـیـەیـەک نییـە، شـاهیـد پیـاوێکی لاتەریکە لە ڕۆخی مـەسـەلەکە ڕادەوەستێ، ئەی کـەواتە چیرۆکنووس چۆن دەبێتە شاهید؟

با بڵـێین مرۆ خۆی بەوە ئیـقناع بکا کە چیـرۆکنووس جۆرە شاهیدێک بێ، بە چەشنێک بە شاهید بچێ! بەڵام

کام شاهید؟

شاهید هەن، با ناویان بنێم (شاهیدی کلاسیکی)، ئەم شاهیدانە کە خەڵک بە زۆری دەیانبینن و دەیانناسن، ئەوانەن کە شتێک دەبینن زەق دەیگێڕنەوە، یان تۆماری دەکەن، واتا لێرەدا چاو ئەندامی سەرەکیانە لە گەیاندنی شاهیدییەکەیان، با دەست و قەڵەمیش دەورێکیان هەبێ لە چەسپاندنی ئەو چاودیدەییە، لەسەر لاپەڕەیەک، یان لەسەر تەلیشە بەردێک، یان لە ماددەیەک دابڕێژرێ، یان بە ڕەنگ عەکسی بکاتەوە. بە لای منەوە ئەم بابەتە شاهیدە فرمانی هونەرمەندی ڕاستەقینە ناگەیەنن، ئەمانە شاهیدی ئاسایین، چۆن دەبینن وا دەیڵێنەوە و لەمە پتر خۆیان ماندوو ناکەن لەوەی بە چاو دیویانە، یان بە دەست گرتوویانە، یان گوێبیستی بوون.. زیاتر بکۆڵنەوە، بەم چەشنەش خوای خۆیان ڕازی دەکەن، ئیتر کاریان بەسەر ئەوەدا نییە کە بیر لە ڕەگوریشەی ڕووداو بکەنەوە، یان لە دەوافعی بکۆڵنەوە، هەتا وەک ئینسانێک هەڵوێستێکی بۆ وەربگرن! و بەپێی ئەو هەڵوێستە بجووڵێنەوە. ئەم شاهیدانە ناتوانن خۆیان لە کۆیلەیەتی پێنج حەواسەکانیان ئازاد بکەن و هەرگیز چاویان لە خۆڵەکەی بەرپێی خۆیان بەرزتر ناکەنەوە و لەو بستە زەوییە پتر نابینن کە وەک دەڵێن بارگیری گالیسکە دەیبینێ!

بە لای من ئەم جۆرە چیرۆکنووسە شاهیدانە، یان شاهیدە چیرۆکنووسانە، دەکەونە ڕیزی چیرۆکنووسە قۆپیەچییەکان و لە ڕوانگەیەکی تەسک خۆیان مات کردووە و ڕاوی ڕووداو دەکەن، هەرگیز خۆیان بە بەشێک لە ڕووداوەکە دانەناوەو نەیانوبستووە، یان نەیانتوانیوە لەمەندە پتر لە مەسەلەکە نزیک بکەونەوە کە جازبیەتی ڕووداو بیانکێشێ و تووشی سەر ئێشە بێن!.

شاهیدیش هەن پێیان دەڵێن شاهیدی حازربەدەست!. لە سەرەتای چلەکان لە ناوەندی هەولێر دەمخوێند، باسی ئەو شاهیدانەیان دەکرد کە لەبەر دەرگای دادگای هەولێر ڕادەوەستان، یان لە خزمەتی ئاغایەکان دەهاتنە دادگا و بۆ چەند دینارێک، یان بۆ ڕازیکردنی ئاغا، لە پێش حاکم دەستیان لە کتێبە پیرۆزەکە دەدا. ئەم شاهیدانە بە چاویش شتێکیان نەدیبوو، تەنانەت (حەواسی خەمسەشیان) نەجوولابووەوە!، بەڵام بەپێی بەرژەوەندی و لەپێناو ڕازیکردنی ئەوانی تر دەجووڵانەوە، بێ ئەوەی بیر لەوە بکەنەوە کە ئەم کردەوەیان مافی خەڵکی بێ تاوان بە فیرۆ دەدا و ڕەنگە ژیانیشیان بخاتە مەترسی!.

شاهیدیش هەن لە ڕاستی لا نادەن، هوشیاری ئەوەیان هەیە کە ئادەمیزاد هەر تەنیا چاو و پێست و زمان و لووت و گوێچکە نییە، بڕوایان بەوە هەیە کە هەر یەکێک لەو حەواسانە چەند شانەیەکن لەو ملیۆنەها شانانەی بنیادی ئینسانی لێ پێک هاتووە. ئەوانە دەزانن کە ئینسان زۆر لەو پێنج ئەندامە زۆرترە. ئەم شاهیدە ئەو حەقیقەتەی دەیڵێ حەقیقەتی خۆیەتی، لاتەریک لە مەسەلەکە ڕانامێنێ، خۆی بە بەشێک لە مەسەلەکە دەژمێرێ، بگرە زۆر جار تەنانەت خۆیشی بە دروستکەر و هۆیەکی ڕووداوەکە دەزانێ.

ئەم شاهیدە هەڵوێستی تایبەتی خۆی هەیە، لەبەر ڕووناکی ئەو هەڵوێستەی بە هەموو هوشیارییەوە شاهیدییەکەی دەدا و ئەو ڕاستییە دەچەسپێنێ کە چیرۆکنووس نەک شاهیدە، بەشکەم بەشداری ڕووداوی سەردەمی خۆیەتی، دەستی لە دروستکردنی عالەمەکەی خۆیدا هەیە.

ئادەمیزاد لوغزێکە کلیلی شیکردنەوەی لە گەرووی حووتەکانی دەریا دایە، ئەشکەوتێکە دەنگی سەدەکان دووبارە دەکاتەوە، ئاسمانێکە بێ دوایی.. چیرۆکنووسیش ئادەمیزادە، هەر چەند بکۆشێ ناتوانی بە تەواوی خۆی بە عالەم بناسێنێ، دەڵێم نەیتوانیوە تەنانەت خۆی بە خۆی بناسێنێ!.. لێرەشدا تەنیا دڵم بەوە خۆش دەکەم کە لەم چەند دێڕانەی خوێندمەوە، بە ڕاستگۆیی و ئەمینی بەشێک لە تاقیکردنەوەکانی ئەدەبی خۆم بە ئێوەی هێژا گەیاندن، هیوادارم کە لە دواڕۆژیش وەک نووسەرێک دەکرێم بە شاهیدی ئەم ڕۆژانەمان، ئەو شاهیدە حازربەدەستە نەبووبم، کە دەست لەسەر سینگ وەستاوە و ئارەزووی ئەوانی دی دەهێنێتە دی، هەروەها ئەو شاهیدە ئاساییەش، کە مێش دەچنە کوونە لووتی ئەوجا سەری دەلەقێنێ! بەشکەم ئەو شاهیدە بووبم کە لە مەسەلەی گەلەکەی، لە مەسەلەی ئینسان خۆی بە پێوەندار و (ذوي العلاقة) دەناسێ و بە هوشیارییەوە شت لێک جودا دەکاتەوە و توانای ئەوەی هەیە بە ڕەش بڵێ ڕەش و بە سپیش.. سپی..

هەولێر
١٩٨٢/٨/١٧